

УДК 338.431

Д. Г. Дмитренко,
Національний університет біоресурсів і природокористування

ФІНАНСОВА ПІДТРИМКА СЕЛА ЯК НЕОБХІДНИЙ МЕХАНІЗМ ПІДТРИМКИ АГРАРІЇВ (НА ПРИКЛАДІ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Стаття присвячена проблемам ефективності державної фінансової підтримки підприємств агропромислового комплексу, а також тому, що передбачений спосіб розподілу коштів не завжди забезпечує відображення реальної потреби у фінансових ресурсах підприємств і це призводить до необхідності неодноразового внесення змін до планів асигнувань.

Article is devoted to reducing the effectiveness of state financial support for agricultural enterprises, and that provided a way to allocate funds not display provides real need for financial resources of enterprises and this leads to the need for repeated amendments to the plan provisions.

Ключові слова: бюджетні програми, фінансування, ефективність використання коштів, бюджетні кошти, контроль.

Key words: budget programs, funding, cost-effectiveness, budget, control.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМ

На сьогоднішній день ефективність використання бюджетних коштів для здійснення фінансової підтримки підприємств агропромислового комплексу (далі — АПК) через механізм здешевлення кредитів засвідчив, що основними факторами, які перешкоджають ефективному використанню бюджетних коштів та не дозволяють забезпечити достатній рівень фінансової підтримки сільськогосподарського виробника, є:

— недостатній кредитний портфель, незацікавленість банківських установ у наданні кредитів підприємствам аграрного сектора, умови їх надання не сприяють зростанню обсягів залучених кредитів та не дозволяють покращити матеріально-технічне забезпечення підприємств АПК;

— механізм здешевлення кредитів не стимулює високоплатіжні підприємства до залучення додаткових фінансових ресурсів для зміцнення матеріально-технічної бази, запровадження нових енергозберігаючих технологій. Недоступний такий механізм і підприємствам з незначними розмірами по заставі майна, а такі важливі елементи фінансового механізму, як застава неру-

хомості (іпотеки) і застава земельних ділянок, не використовуються через відсутність правової бази та цивілізованого ринку землі.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ, ТА ВИДІЛЕННЯ НЕВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ПИТАНЬ

За таких поставлених проблем виникає наукова дискусія навколо основних питань: чому з року в рік ми маємо проблеми щодо відсутності чіткого механізму ефективності використання бюджетних коштів.

Але у вітчизняній науковій літературі ця проблематика ще не стала об'єктом для ґрунтовних досліджень, що зумовлює актуальність даного дослідження.

ФОРМУВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Завданням статті є створення відповідного середовища для інтенсивного розвитку всіх категорій господарств, активної їх участі у його розбудові шляхом впровадження новітніх технологій, отримання високих економічних результатів, зміцнення матеріального та фінансового потенціалу.

Враховуючи сповільнений оборот капіталу в аграрному виробництві, зумовлений сезонним характером виробництва, а також несформованістю оборотних фондів у ряді сільськогосподарських підприємств, особливу роль в підвищенні ефективності виробництва вграє фінансова підтримка за рахунок бюджетів усіх рівнів, в першу чергу за рахунок коштів державного бюджету. Ця підтримка повинна бути спрямована насамперед, на забезпечення фінансової стійкості сільськогосподарського виробника, що, в свою чергу, створить умови для нарощування конкурентноспроможної продукції, забезпечення соціального захисту селян, стане гарантом продовольчої безпеки держави.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

На виконання програм підтримки підприємств АПК за період 2007—2009 років з державного бюджету спрямовано 301,7 млн грн., в тому числі у 2007 році — 110 млн грн., у 2008 році — 162,1 млн грн. та за 9-ть місяців 2009 року — 25,4 млн грн.

Слід зазначити, що при частці сільськогосподарських угідь області в Україні 2,8 % Львівська область за обсягом виробництва валової продукції займає частку 4,5%. Надалі продовжується нарощування обсягів виробництва продукції у сільськогосподарських підприємствах.

Фінансова підтримка аграріїв області забезпечила стабілізацію і нарощення виробництва сільськогосподарської (далі — с/г) продукції і підвищення її ефективності.

Основним завданням аграрного сектора є забезпечення виробництва сільськогосподарської продукції в обсягах, що гарантують продовольчу безпеку, потребу внутрішнього ринку, сировинну базу переробної галузі та експортний потенціал шляхом збільшення обсягів виробництва валової продукції сільського господарства.

Обсяг виробництва валової продукції с/г підприємств Львівської області протягом періоду 2007—2009 років зріс на 55 %.

Зведений прибуток від реалізації с/г продукції, робіт і послуг щорічно зростає. Так, якщо у 2007 році підприємствами отримано 145,0 млн грн. прибутку, то за 2009 рік очікуваний обсяг прибутку становить 298,9 млн грн.

За наведений період виробництво основних видів с/г продукції області є окупним, а у 2009 році вперше за останні роки очікується отримати значні обсяги прибутку у галузі тваринництва (24,6 млн грн.).

Так, у 13 підприємствах в одному з районів

Рис. 1. Дані про результати діяльності підприємств АПК Львівської області за 2007—2009 роки

Львівської області, який займається виробництвом молока, забезпечено окупність даного виду продукції. В підприємстві "Б" на кожну гривню, вкладену у виробництво молока отримано 0,54 грн. прибутку, в іншому підприємстві — 0,50 грн.

Прибуткова діяльність забезпечила зростання податкових надходжень до бюджетів усіх рівнів, зменшення недоїмки і ріст оплати праці працівників аграрного сектора економіки області. Так, станом на 01.10.09 недоїмка платежів до державного бюджету зменшилась проти відповідного періоду минулого року майже на 327,0 тис. грн., або на 15%. За 9-ть місяців 2009 року с/г товаровиробниками сплачено до місцевих бюджетів 30,7 млн грн., що на 1,7 млн грн., або на 5%, більше, ніж за відповідний період минулого року при одночасному зменшенні суми недоїмки на 4%.

Важлива роль серед програм фінансової підтримки відводиться програмі здешевлення кредитів, оскільки саме вона покликана покривати сезонний дефіцит фінансових ресурсів шляхом здешевлення кредитів залучених товаровиробниками в установах комерційних банків.

У загальному обсязі фінансової підтримки питома вага програми здешевлення кредитів складає у 2007 році — 10,5% (11,5 млн грн.), у 2008 році — 18,1% (29,3 млн грн.), за 9-ть місяців 2009 року — 26,4% (7,7 млн грн.).

Проте, розміри компенсації та напрями використання не є стабільними по роках, в результаті чого підприємства неохоче залучають нові кредити. Установи комерційних банків через недостатність кредитних ресурсів теж призупинили видачу кредитів, тому фактично у 2009 році призупинено кредитування аграрного сектора економіки. Якщо у 2007 році в платіжний оборот суб'єктів господарювання агропромислового комплексу було залучено кредитів установ комерційних банків у сумі 199,3 млн грн. (в т.ч. на пільгових умовах — 170,4 млн грн.), у 2008 році — 266,4 млн грн. (пільгових — 210,2 млн грн.), то за 9-ть місяців 2009 року — лише 39,5

млн грн., із яких 30,6 млн грн. залучено на пільгових умовах.

Крім того, тенденції на фінансовому ринку держави за останній час починають негативно впливати на стан справ у агропромисловому комплексі й можуть мати негативний вплив на діяльність аграріїв на наступний рік і виконання ними найголовнішого завдання — продовольчого забезпечення потреб населення області.

Діючі ціни на основні види сільськогосподарської продукції опинилися на рівні, що не компенсує витрати на їх виробництво і без фінансової підтримки з боку держави аграрії можуть опинитися в зоні масової збитковості та банкрутства.

Проведений моніторинг платіжно-фінансового стану за наслідками роботи великих підприємств за 9-ть місяців 2009 року свідчить, що зменшення обсягів фінансування програми за рахунок коштів державного бюджету і Стабілізаційного фонду, призупинення кредитування і невирішення надання в повному обсязі компенсацій за користування ними найбільш боляче вплинуло на результати діяльності неплатоспроможних підприємств. Так, у 59 неплатоспроможних підприємств дефіцит власного робочого фінансового капіталу станом на 01.10.2009 склав 74,0 млн грн. при платіжних зобов'язаннях 234,0 млн грн. Із загальної кількості неплатоспроможних підприємств 31 підприємство, або 53% від їх загальної кількості, власними фондами і резервами навіть у половинному розмірі не спроможні покрити платіжні зобов'язання.

Найбільша кількість неплатоспроможних підприємств утворилася у 5 районах. В усіх неплатоспроможних підприємствах чітко прослідковуються ознаки критичної неплатоспроможності, тобто банкрутства.

Не зовсім комфортно, з огляду на платоспроможність, відчуває себе значна частина із 36 платоспроможних підприємств, зокрема підприємства чотирьох районів, за наслідками роботи за 9-ть місяців 2009 року, — збиткові.

У 2007—2008 та 9-ть місяців 2009 року Львівській області у державному бюджеті на здійснення фінансової підтримки підприємств сфери АПК за досліджуваною програмою передбачено видатки в сумі 60,4 млн грн., фактично профінансовано — 49,4 млн грн., або 81,8 % від затвердженого фінансування.

При цьому фінансування у 2007 році відбувалося на рівні 87,9% до затвердженого, у 2008 році — на рівні 74,4% та за 9-ть місяців 2009 року — 92,4%.

За підсумками 2007 року, до державного бюджету повернуто невикористаних коштів у сумі 894,2 тис. грн., а за 2008 рік за станом на 01.01.2009 виникла кредиторська заборгованість в сумі 5283,6 тис. грн.

Також поряд із відшкодуванням ставки за кредит за рахунок коштів державного бюджету проводилося відшкодування відсоткової ставки за рахунок коштів і місцевих бюджетів. Обсяг фінансування на вказані цілі за досліджений період склав 399,6 грн., в тому числі у 2007 році — 180,0 тис. грн., у 2008 — 144,6 тис. грн. та за 9-ть місяців 2009 року — 75,0 тис. грн.

Найскладніше підприємствам працювати з установами банківської систем щодо забезпечення їх банківськими послугами, термін отримання кредитних ресурсів від подання бізнес-плану та оформлення процедури застави, страхування, оцінки і підписання кредитної угоди до зарахування коштів на кредитний рахунок складає від 7 до 60 днів. Договори застави, іпотеки, страхування, оцінки та підписання кредитної угоди оформляються за місцем розташування банківських установ.

Проте, проблемним залишається питання щодо надання аграріями заставного майна, яке відповідало б вимогам банків, та його оцінка. Також не влаштовує підприємства високий розмір процентних ставок.

Перешкодою у справі забезпечення банківськими кредитами є відсутність у сільськогосподарських товаровиробників ліквідної застави. Сьогодні предметом застави виступають основні фонди (в основному сільськогосподарська техніка), зерно, майбутній урожай, поголів'я великої рогатої худоби. Багато банків відмовляються брати в заставу сільськогосподарську техніку, яка у більшості господарств сильно зношена. На 01.01.2009 зношеність основних фондів агропромислового комплексу області склала 46%, а сільськогосподарської техніки — 88% [10].

Обгрунтованої методики розрахунку вартості врожаю майбутнього року, вартості поголів'я великої рогатої худоби, які приймаються банками під заставу, не розроблено.

Поряд із заставою майна сільськогосподарських підприємств необхідно ширше використовувати поручительство. Поручителем можуть виступати фонди кредитної підтримки, які необхідно створювати на рівні регіону і фінансувати з місцевих бюджетів. На сільськогосподарських підприємствах необхідно формувати з прибутку фонди фінансового забезпечення (за умови наявності прибутку) для своєчасного погашення короткострокових кредитів і процентів за їх використання.

Реальний економічний стан більшості сільськогосподарських товаровиробників у зв'язку з відносно низькою кредитоспроможністю обмежує їх здатність залучати банківські кредити. Тому необхідні нові, адекватні ринковим умовам підходи до кредитного забезпечення сільськогосподарського товаровиробника.

У частині термінів отримання кредитних ресурсів забезпечення окремих підприємств АПК банківськими послугами є проблеми, пов'язані з довгою процедурою оформлення документів для отримання кредиту. Вся процедура може тривати до 6 місяців.

В основному підприємства АПК для отримання кредитних ресурсів забезпечені банківськими послугами за місцем її розташування.

Як встановлено, вартість однієї довідки про фактичну сплату відсотків за користування кредитом за місяць у середньому складала 46 грн., вартість довідки-розрахунку сплати відсотків за користування кредитом за рік — 57,3 грн., в загальному підсумку банківським установам за довідки підприємствами сплачується від 100 до 1500 грн. в рік.

Як показує практика, існують випадки, коли окремі банки внаслідок подання недостовірних даних у довідках про фактичну сплату відсотків за кредитами змушують позичальника повторно (неодноразово) звертатися за отриманням вказаних довідок за визначену банком плату.

Крім того, повторна поїздка до банківської установи вимагає понесення додаткових фінансових та часових витрат позичальника, пов'язаних із проїздом (чи придбанням пального), виплатою добових. Працівникам окремих підприємств доводиться долати до банківських установ та на зворотній шлях 300—350 км.

Також зайнятість позичальника в період сезонних робіт або обмежена кількість трудових ресурсів (адже до складу фермерського господарства може входити тільки одна особа) створюють умови щодо несвоєчасного подання позичальником необхідного пакета документів для отримання компенсаційних виплат (терміном до кількох місяців), а відтак, це зумовлює виникнення довготривалих залишків на рахунках управліннь агропромислового розвитку.

З метою усунення недоліків у механізмі фінансування доцільно покласти на банківські установи обов'язок щодо подання головному розпоряднику коштів Реєстру довідок про нарахування відсотків за користування кредитами в розрізі позичальників.

Норми Порядку використання коштів диктують позичальникам цільове призначення в залежності від терміну залучення за видами (коротко-, середньо- та довгострокових) кредитів, під які надається компенсація, і не дають право вибору терміну кредиту позичальнику, виходячи із його фінансових можливостей, що несе додаткові витрати на його обслуговування та відкриття нових кредитних ліній. Чинні норми заставляють підприємство відкривати по декілька кредитних ліній.

Приклад: Навіщо позичальнику брати середньостроковий кредит, якщо позичені кошти за придбаний плуг він може погасити за 5 місяців (короткостроковий кредит), або товаровиробник може купити паливо-мастильні матеріали, залучивши середньостроковий кредит на 18 місяців, адже погашати його в період жнив (по року) із за низької ціни не доцільно.

Крім цього, враховуючи те, що кредитні кошти обліковуються здебільшого на поточних рахунках підприємств, часто трапляються випадки, коли кошти по середньострокових кредитах використовують (внаслідок бухгалтерської помилки) на цілі, передбачені короткостроковими кредитами і навпаки (наприклад паливо-мастильні матеріали).

Протягом досліджуваного періоду кредитування підприємств АПК здійснювали 35 банківських установ, якими надано 420 кредитів на загальну суму 411,27 млн грн. Основними кредиторами підприємств області були ВАТ "Райффайзен Банк Аваль", АТ "Індекс-Банк", ВАТ "Ощадбанк", ВАТ КБ "Надра". Відсоткові ставки банками не піднімалися, щоб не позбавляти права позичальників на отримання компенсації відсотків, оскільки обмеження відсоткової ставки було передбачено Порядком використання коштів. 18.06.2008 року.

Постановою КМУ № 561 було знято обмеження відсоткової ставки і це призвело до її підняття банками до 22—28%. Кредитування підприємств почало проводитись повільніше, почастішали випадки відмови в наданні кредиту, особливо сільськогосподарським підприємствам.

Недоліком пільгового кредитування є відсутність єдиної пільгової процентної ставки за користування кредитними ресурсами для всіх сільськогосподарських підприємств. Справа в тому, що в кредитуванні сільськогосподарських товаровиробників з державною підтримкою беруть участь багато комерційних банків, процентні ставки яких значно відрізняються. У 2007 році це розходження по Львівській області становило від 15 до 18% річних, у 2008 — від 15% до 25%, за 9-ть місяців 2009 року — від 20% до 28%.

З огляду на те, що пільга, яка надається державою, тісно пов'язана з обліковою ставкою Національного банку України і має фіксований характер, пільгові процентні ставки для сільськогосподарських підприємств також відрізняються залежно від ринкової ставки банку, котрий видає пільговий кредит.

Аналізом напрямів використання отриманих підприємствами АПК кредитів встановлено, що левова частка кредитних ресурсів залучається для закупівлі сільськогосподарської техніки. Також підприємства отримують кредити для ре-

конструкції виробничих приміщень і закупівлі поголів'я тварин. Короткострокові кредити залучаються в основному переробними підприємствами для закупівлі сировини [1, 2].

На нашу думку, компенсація частини процентної ставки по кредитах комерційних банків сільськогосподарським підприємствам не повинна бути прямо пов'язана з обліковою ставкою НБУ. Пільгова ставка також не повинна залежати від процентної ставки обслуговуючого банку. Вона може бути фіксованою і диференційованою — залежно від пріоритетних цілей використання, терміну кредитування, фінансового стану позичальника. Ефективність державної підтримки пільгового кредитування сільськогосподарських підприємств багато в чому залежатиме від створення в Україні аграрного банку з державним статусом керування, який повинен виконувати всі операції стосовно обслуговування аграрного сектора.

Кредитування підприємств агропромислового комплексу по пільгових процентних ставках необхідно проводити на принципах конкурсного відбору і вимог до кредиторів, які матимуть право здійснювати кредитне обслуговування в рамках державної цільової програми.

Для вирішення цих проблем агропромислового комплексу необхідна своя банківська система, яка обслуговувала б сферу сільськогосподарського виробництва.

Доцільно поставити в рівні умови позичальників, які залучили довгострокові кредити у поточному році для реконструкції тваринницьких та птахівничих комплексів і ферм, закупівлі племінної худоби, техніки та технологічного обладнання і отримують компенсацію в розмірі подвійної облікової ставки Національного банку, що діє на дату нарахування відсотків за користування кредитами, але не вище розмірів, передбачених кредитними договорами і позичальників, які залучили довгострокові кредити в 2006—2008 роках і отримують компенсацію в розмірі 1,5 облікової ставки. Дана норма не стимулює прискорення будівництва і реконструкції, адже, якщо підприємець залучив середньостроковий кредит і планує закінчити будівництво за три роки, то компенсація складе 1,5 облікової ставки, а якщо позичальник залучить довгостроковий кредит і розтягне будівництво на 5 років, то розмір компенсації становитиме в розмірі подвійної облікової ставки НБУ і держава буде компенсувати 5 років. Відтак, з метою ефективного використання бюджетних коштів і прискорення введення в дію виробничих об'єктів логічно встановити за середньостроковими кредитами вищий рівень відшкодування, ніж за довгостроковими.

Крім того, позичальникам, які залучили дов-

гострокові кредити в 2006—2008 роках для будівництва і реконструкції тваринницьких приміщень, доцільно продовжити компенсацію відсоткової ставки до моменту його погашення, позаяк фактичні нагромадження не забезпечують виконання графіків погашення кредитів і сплати відсотків. У результаті, підприємства вимушені реалізовувати необоротні засоби і відповідно скорочувати обсяги виробництва і робочі місця.

Тверда прив'язка розміру компенсації до ставки рефінансування Національного банку України є недоліком механізму здешевлення кредитів, оскільки її зниження збільшує фактичну вартість обслуговування кредитних ресурсів для позичальника, що в умовах нестійкого фінансового стану сільськогосподарських підприємств небажано (є негативним явищем) [3].

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Таким чином, недосконалість нормативно-правової бази щодо здійснення часткової компенсації відсоткової ставки за кредитами призводить до понесення додаткових витрат за рахунок коштів підприємства та бюджетних коштів, що знижує ефективність фінансової підтримки підприємств АПК.

Крім того, причинами неефективного використання коштів державного бюджету, які виділяються на підтримку підприємств АПК, є недосконалість механізмів у частині розподілу лімітів бюджетних коштів у розрізі районів області, що спричиняє несвоєчасне отримання коштів державної фінансової підтримки підприємствами, що потребують фінансових ресурсів та наявність коштів незатребуваних суб'єктами господарювання коштів, інших районах.

Література:

1. Протоколи засідання обласної конкурсної комісії для визначення на конкурсних засадах підприємств, яким надається компенсація ставки за користування кредитами.

2. Матеріали анкетування працівників підприємств АПК, керівного складу та спеціалістів структурних підрозділів управлінь агропромислового розвитку органів місцевого самоврядування.

3. Аудиторський звіт, інформація про участь в державному фінансовому аудиту (виконання бюджетної програми Міністерства освіти і науки України щодо здійснення зовнішнього оцінювання та моніторингу якості освіти за 2006—2008 роки та 9-ть місяців 2009 року).

Стаття надійшла до редакції 14.09.2010 р.